

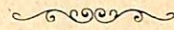

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՇԱՐԱԹԱԹԵՐԹ

ԱԶԳԱՅԻՆ

ԳՐԱԿԱՆ - ԳԵՂԱՐՈՒԵՍԱԿԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ

ՎԱՐԻՉ - ՏՆՕՐԵՆ

ԽՄԱԳՐԱՊԵՏ

ՀԱՄԲ. ՖՈՒԼԻՔԱՃԵԱՆ

ՄԵՐ. ՊԱՐԱՄԵԱՆ

Դ. ՏԱՐԻ, ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻԻ 2

ՇԱՐԱԹ, 23 ՆՈՅԵՄԲԵՐ 1918

ՀԱՅ ԲԱՆԹԵՈՆԸ ՄԵՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԵՐՋԻՆ ՄԵԾ ՄԱՐՏԻՐՈՍՆԵՐԸ

ՄԵՐ ԲԱՆԹԵՈՆԸ... :
Վերնագիրը իմա չէ : Հայ
Բանթեոնը կազմողներէն
մէկը՝ Ակնունի՝ գործածեց
զայն առաջին անգամ,
Քրիստոսփոր Միքայէլեա-
նի առիթով :

Մեր Բանթեոնը մար-
մարէ սիւներու վրայ կա-
ռուցուած չէ . հողի, փայ-
ռի և քարի անհուն կոյտ
մըն է : Մեր Բանթեո-
նը սահման չունի, ան իր
մահաչուք ստուերը կը
տարածէ Կարինէն՝ Խար-
բերդ, Տիարպէքիրէն՝ Էն-
կիւրի, Գոնեայէն՝ Տէր-
Ջոր : Մեր Բանթեոնը ըն-
դարձակ է աշխարհի մը
չափ . իր սիւները մեր հա-
ռաչանքներէն կազմուած
են, և իր վրայ իբրև գըմ-
բէթ կը կրէ մեր անպար-
փակ տառապանքը :

Օրերէ ի վեր միաքս կը
պրկուի, այս էջին վրայ
խորհելով :

Արցունքով և վիշտիս
վրձինով պիտի յաջողի՞մ

Ռ. ՍԵՆԱԿ

(ՏՕՐԹ. ՈՌՈՒԲԵՆ ԶԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ)

ուրուագծելի դէմքերը այն
մեծ մարտիրոսներուն , ու-
րոնք այլ ևս Յիշատակին
սեփականութիւնն են :

Ընդարմացած , գլխուն
զարնուած վիճակ մը ունի
միաքս : Սպաննութեան և
խոշտանգումներու անա-
ւոր հէքեաթները , — այո՛ ,
հէքեաթներ , 'կար մի' ը
հէքեաթներ , — որոնցմով
օրաթերթերը շառագնած
են վերջին օրերս , ու բո-
լոր այն անհնարին ու
դժնդակ մանրամասնու-
թիւնները , զորս մեզի կը
ներկայացնեն ականատես-
ներ , սկսած են տեսակ մը
անորակելի ազդեցութիւն
գործել վրաս . որովհետև
հիւանդագին անգիտակ-
ցութեան մը մէջէն կար-
ծես կը քայլէ մտածումս :

Այլ բաւական է... ձը-
գե՛նք սա մանրամասնու-
թիւնները . արդէն մեր
կատաղի ատելութիւնը ,
վրէժը , արհամարհանքը
բաւականէն աւելի կը յոր-

դին, իրենց հոսանքին տակ ճզմելու, խղճելու համար եղեռնի իշխանները և ոճիրի բարապանները:

Մեռցուցին Հայերը, մեռցուցին մեր լաւագոյն մտաւորականները. ասիկա կը բաւէ. զիս այնքան չի շահագրգռեր թէ ի՞նչպէս, ո՞ր օր, ի՞նչ ձեւով, որո՞ւ ձեռքով: Մեռցուցին, կը բաւէ այսչափը:

Ամբողջ Փոքր Ասիան ընդարձակ գերեզմանատունի մը վերածուած է, հայ գերեզմանատունի մը. պէտք չի կայ այլ ես երթալու և մէկիկ մէկիկ մեր անհատական մասնաւոր փոսերը փնտռելու:

Ուխտի ճամբորդը ի զ՛ուր հետքեր պիտի փընտրուէ հոն:

Հայ ածիւններ ամէ՛ն տեղ, ամէ՛ն ապրող Հայու հոգիին մէջ:

... Ահաւասիկ կը տեսնեմ զանոնք, ամէ՛նքն ալ...: Կը խնդան, և ժպտաւ իրենց աչքերէն, շըրթունքէն կը հոսի երջանկութեան ողջումով: Անոնք զո՞նք են, որովհետեւ կ'զգան որ թէ և իրենցմէ բան մը պակասած է, թայց կատարեալ, մեծ, տեւական գործ մը հիմնուած է. Հայրենիքը: Անոնք կ'զգան թէ Եւրոպան իրենց արիւնին ու իրենց սակորներուն պէտք ունէր, այդ զիւային շողախով Հայաստանը կազմելու համար: «Արի՛ն, արի՛ն» կը պոռային մեր երեսին անո՛նք, որոնք մեր երկիրը կ'ուզէին օր մը անկախ տեսնել: Եւ տուինք, ո՞րչափ որ պէտք չէր... խիղճե՛րը իսկ յորդել տալու աստիճան:

Ահաւասիկ կը տեսնեմ զանոնք, մեր ազգային վերջին մե՛ծ մարտիրոսները, ժպտուն, և անձառելի հեշտանքի մը մէջ անէացած...:

Բ.

Զիլինկիրեան ծնած է Սիլիվրի, 1885 Փետր. 15ին: Նախնական կրթութիւնը ծննդավայրին՝ Ասքանազեան վարժարանին մէջ առնելէ ետքը, կ'անցնի Գարաիզակի վարժարանը. ու անկէ կու գայ Պոլիս, Պէրպլերեանի մէջ շարունակելու համար իր ուսումը: 1905ին շրջանաւարտ ըլլալով, նոյն տարին կը մեկնի Լոզան, ուր ուսուցչապետ Պէրպլերեանի օժանդակութիւնով և ջանքերով բժշկութեան կը հետեւի: Զիլինկիրեան տասը տարի կը մնայ Լոզան, և յայտնի բրոֆէսէօրներէ վկայուելով՝ կը ծառայէ հիւանդանոցներու և դարմանատուններու մէջ, հետզհետէ, փորձառութիւնով, հմտանալով բժշկական արուեստին: Եւրոպայէն կ'աշխատակցի «Մասիս»ի, «Արեւելեան Մամուլ»ի, «Լոյս»ի, «Ամէնուն Տարեցոյցը»ի, «Սուրհանդակ»ի և «Մեր Տարեցոյցը»ին:

1908ին Պոլիս կ'այցելէ:

Կը յիշեմ զինքը, երբ իր առաջին հրապարակային կոսքը կ'արտասանէր Օտէոն Թատրոնի բեմէն.

«Թող ներէ ինձ հոս ներկայ Հայ հասարակութիւնը որ յանդգնութիւնը կ'ունենամ խօսք առնելու այս գիշեր թատերական այս պերճ սրահին մէջ, ազգասէրներու խանդավառ խումբի մը առջեւ, առանց մասնաւոր պատրաստութեան, առանց խոր ուսումնասիրութեան, Եւրոպայէն նոր ժամանած, ճամբորդութեան փոշիները դեռ վրաս:»

Անոնք որ չէին ճանչնար Սեւակը, այդ օրը հարցուցին.

— Ո՞վ է այս համակրելի տղան, որ տաղանդալ ունի:»

Ս. ՍԵՒԱԿ՝ 1908ին

Քանի մը ամիս վերջը կրկին Լոզան մեկնելով գրեց ԿարմիրԳիրքը, զոր յետոյ Նազարեանց հրատարակեց Պոլսոյ մէջ:

1914ին Պոլիս վերադարձաւ:

Երբ քարափին վրայ ոտք դրաւ, Տիկին Զիլինկիրեան, այդ համակրելի եւ ազնիւ գերմանուհին, որ իր մէջ ոչի՛նչ կը կրէր գերմաններէն, բաց ի անոնց առնական

կորովէն և յանդգնութենէն, փութաց ամուսինին ըսել անմիջապէս.

— «Ռուբէ՛ն, դառնանք այս շոգենաւով. ես շատ չի հաւնեցայ այս երկրին... սոսկում եկաւ վրաս. չե՛ս տեսներ, ո՛չ մէկուն դէմքը կը ժպտի:»

Ո՛չ մէկուն դէմքը կը ժպտի, այո՛, ինչպէ՛ս ժպտէր... Աշխարհիս վրայ չէ գտնուած գեախն մը, որուն վրայ մարդ ինքզինքը այնքան անսպասով զգայ, իր կեանքը վտանգի ենթակայ, սուգէ, մտահոգութիւններէ, սպառնալիքներէ չըջապատուած ըլլայ: Ո՞վ կը համարձակէր կամ կրնար ժպտիլ արեւելքի կեղծ երկինքին տակ:

Տիկին Զիլինկիրեանի բնազդը կ'ըսէր թէ այս հողը թակարդ մըն է, օդին մէջ վտանգաւոր հոտ մը կայ... Բայց չի վերադարձան:

Քիչ վերջը ընդհանուր պատերազմը վրայ հասաւ:

Ահաւասիկ Սեւակի պատմութիւնը:

Գ.

Զիլինկիրեան Լոզանէն սկսաւ զրկել շարքը Բժիշկի գիրքէն փրցուած հջերուն, որոնք մեծ ուշադրութիւն գրաւեցին: Զիլինկիրեան գիացած էր հեռանալ առողջապահական տափակ նկարագրութիւններու սահմանէն: Ռուբէն Զարդարեան կը գրէր իրեն ակնարկելով Ազատական մէջ լոյս տեսած այդ արձակներուն: — «Շնորհաւորութիւններս այն զմայելի ձեւին համար, որով կը գրէք ձեր Բժիշկի հջերը: Չէք կարող երեւակայել թէ որպիսի խանդավառ ընդունելութիւն գտած են անոնք ընթերցող հասարակութեան մէջ՝ թէ՛ հոս և թէ՛ արտասահման: Ասիկա նախ կ'ապացուցանէ այն անտարակուսելի գրական ճարտարութիւնը որով կը գրէք ձեր յօդուածները՝ քերթուածի մը չափ

թրթուռն, երկրորդ՝ մանկավարժական այն մէթո-
տը որով հիւանդութեանց սարսափն ու գարշանքը
կը ներշնչէք, առանց իրատի ու քարոզութեան
հին պաննաղ մէթոտին, և երրորդ՝ ա՛յն որ ափսո՛ս,
ա՛յնքան տառապանք կայ մեր հասարակութեան
ծոցն ալ, ու ա՛յնքան հիւանդ, ա՛յնքան վիրաւոր:»

Իրեն հետ կորսնցուցինք նաև այդ գրականու-
թիւնն ալ:

Պոյսոյ մէջ իր արհեստին կիրարկումին հետ,
Զիլինկիրեան շարունակեց բանախօսել և գրել:

«Ամէնուն Տարեցոյցը»ի հեղինակը կը գրէր
Զիլինկիրեանի մասին. «Աթենաս՝ իմաստութեան
շիթը գրած է անոր ուղեղին մէջ, Եսկիւլայ՝ բը-
ժըշկութեան խորհուրդը, Հերմէս ալ՝ կայծը պեր-
ճախօսութեան»:

Համբաւի խելայեղումի մը մէջ կը մոռնար
Զիլինկիրեան իր ուսանողական տխուր ու պոհե-
մական գիշերները:

Առտու մը տեսայ զինքը, ձիու վրայ, զին-
ուորական բժիշկի համազգեստով: Չեռքս փունջ
մը կար, զոր իրեն կը տանէի: Հարպիյէէն մինչև
Սուրբ Յակոբ միասին քայլեցինք, ան՝ ձիով, ես
հետիտան: Երբ տուն հասանք, յոխորտ ու գեղե-
ցիկ աճապարանքով մը գրասեղանին ուռջեւ ան-
ցաւ: Իր անտիպ քերթուածներէն ու արձակներէն
կարդաց: Ամէնքն ալ նո՛ր զգայութիւններ, ար-
ուեստի նո՛ր ձիգեր: Երբեմն մեզի կը մօտենար
չարածճի Լէոնը, իր կակոր մարմինով, թաւալե-
լով կարծես գորգերուն վրայ, և իր կիսատ բար-
բառով կ'երկրորդէր բանաստեղծ ու բժիշկ հայրի-
կին բացազանչութիւնները: Մերթ Տիկին Զիլին-
կիրեանն էր որ իր բարձր ու շքեղ կիսաստուերը
կը պտտցնէր սենեակին մէջ, տաքութիւն մը, ե-
րաժշտութիւն մը հոսեցնելով մթնոլորտին մէջ:

Այդ օրը վերջին անգամ ըլլալով պիտի տես-
նէի քեզի, իմ խեղճ սիրելի՛ բարեկամս:

Նոյն իրի-
կունն իսկ ի-
մացայ որ ձեր-
բակալեր են
զինքը:

Առաջին
վայրկեանէն
իսկ յուսանատ
էր Տիկին Զի-
լինկիրեան: Եւ
իրաւունք ու-
նէր: Առտուն՝
գերման դես-
պանատուն, ի-
րիկունը՝ ոս-
տիկանական
անօրէնին մօտ:
Առտուն՝ վան-
կէնհայմը կը
խաբէր, իրիկունը՝ Պէարին:

Օր մը գացեր լուրի կ'սպասէի: Ներս մտաւ
կատղած և ամբողջ մարմինովը դողալով: Իւ նկա-

Ռ. ՍՆԻՍԿ 1910ԻԳ

րագրեց այն վիճարանութիւնը զոր ունեցած էր
ոստիկանական անօրէնին հետ:

— «Կր խարե՛ս, կը խաբես, պոռացի երեսին,
ըսաւ Տիկին Զիլինկիրեան, Պէարիի աչքերուն մէջ
մխելով աչքերուս ատելալառ սլաքները...:»

Եւ յետոյ ինծի դառնալով աւելցուց.

— «Կը կարծէ՞ք թէ Ռուբէնը ողջ պիտի ձգեն:»

Ռ. ՍՆԻՍԿ 1914ԻԳ

Դեռ կը յի-
շեմ, կը յիշեմ
զինքը . . . :
Ոտքի, կանգ-
նած, աչքերը
լայնօրէն բա-
ցած, վրէժի
անհուն շար-
ժումի մը մէջ:
Ու նայուած-
քը, խոշոր,
նշանակելի,
գեղեցիկ նայ-
ուածքը Զիլին-
կիրեանին, որ
լուսանկարի մը
մէջէն մեզի կը
նայէր:

Վերջին օրե-
րը Տիկին Զի-

լինկիրեանին մայրն ալ եկած էր Լօզանէն: Այս
վերջինը գրեթէ կը յուսար և գերմաններուն սիր-
տին վրայ կը յամառէր հրաշակէպեր հիւսել: Իբ-
րև թէ Հայուհի մը ըլլար, Տիկին Զիլինկիրեան
կը քննադատէր գերմաններուն ընթացքը, կը պա-
խարակէր անոնց վայրագութիւնը, բաղդատելով
զանոնք արեւելքի գերմաններուն բարբարոսու-
թեան հետ:

Օր մըն ալ իմացայ թէ Գերման դեսպանա-
տունը պաշտօնապէս հաղորդած է Տիկին Զիլին-
կիրեանին որ ամուսինը՝ Վարուժանին հետ, Այաշի
ճամբուն վրայ, չէթաներէն յարձակում կրելով
մեռած է:

Ու յետոյ օր մըն ալ իմացայ թէ Տիկին Զի-
լինկիրեան մեկնած է Պոլիսէն:

Վէրքը այն օրէն ի վեր սիրտիս մէջ բացուած,
խոշորցած է. որովհետեւ Զիլինկիրեան իմ ամենէն
չատ սիրած բանաստեղծ բարեկամներէս մէկն էր:

Պ.

1915 Նոյ. 4ին Լօզանէն, ուր կրկին հաստատ-
ուած էր Տիկին Զիլինկիրեան, Գերման դեսպա-
նատան թարգման Պ. Թայքէսէնեանի հետեւեալ
սրտայոյզ նամակը կը գրէր.

«Սիրելի Պ. Հայկ,

«Կը տառապիմ: Աստուծոյ սիրուն, ազնուու-
թիւնը ունեցէ՛ք երթալ տեսնելու Տիկին Վարու-
ժանը և իրեն հարցնելու թէ ի՞նչ եղած է Մօնս.
Տօլլիի աշխատութեան արդիւնքը՝ ամուսինին
մասին: Ինծի համար ատիկա մեծ կարեւորութիւն
ունի. որովհետեւ դեռ ձեռքս ապացոյց մը չունիմ

Ռուբէնի մահուան մասին և կը յուսամ տակաւին :
«Իարձեալ կը խնդրեմ ձեզմէ, որպէս զի իմ
կողմէս աղաչէիք Կոմիտաս Վարդապետի, հոգե-
հանգիստ մը կատարելու համար :

«Սպասելով անհամբեր ձեր պատասխանին .
Տիկին Չիլիակիտեան»

Ինչ դժնդակ բան է անյուսուրբեան մէջ յու-
սալը :

Ամէն ատեն որ կը յիշեմ Տիկ. Չիլիակիտեանի
այս նամակը և մանաւանդ հոգեհանգիստի պարա-
գան, հոգիս սարսուռի լողանքի մը տակ կը դող-
դողայ...

Ս.

Ասկէ տասը տարի առաջ Նազարեանցի հետ
ստորագրած ուսումնասիրութեան մը մէջ կ'ըսէի .

«Ուսումնասիրութիւն, օտար միտքի հետ շը-
փում, նո՛ր հորիզոն, նո՛ր ուղղութիւն, իրեն ու
կեանքը դիտելու նո՛ր հայեցակէտեր, ահա՛ թէ
ի՛նչ կը պակսի մանաւանդ մեր գրողներուն, ու
ահա՛ թէ ո՛ր պէտք է փնտռել մասնաւորապէս
Սեւակին ծնցուցած արագ համակրութիւնը :

«Իր ոճը : Տեսակ մը ոճ որ մերը չէ, օտար է,
բայց որ չի դադրիր իր մասնաւոր հմայքը ունե-
նալէ : Առաջին անգամ ի՛նքը կը փորձէ decadent
դպրոցի մը ակօսը բանալ մեր գրական դաշտին
մէջ, յամա՛ն դաշտ որ ուղղութիւն չընդունիր, և
ուր առաջին եկողը կը վարէ իր արօրը, առանց ու-
րոշ ուղեգիծի, հովին քմայքին անձնատուր... :

«Իր տրամաբանելու, զգայու, արտայայտելու
կերպին վրայ յայտնի կ'երեւան Վերլէնի, Ռիշէ-
նի, Սամէնի ու մանաւանդ Պօլլէրի ազդեցու-
թիւնը : Յայտնի ձգտում մը կայ իր մէջ բանա-
ստեղծութիւնը ձուլելու երաժշտութեան, բառե-
րուն տալու accordներու ներդաշնակ ձայնակա-
նութիւնը, ինչպէս նաև անոնց անորոշութիւնը և
մթութիւնը : Բայց այս մթութիւնը manierismeը
չէ՛ — ուղեղային հիւանդ վիճակ որ կ'ուզէ գի-
ծերը չարչարել, գա-
ղափարները շրջել,
ուրիշ տեսակ ար-
տայայտել : Իրենը
բուն իսկ հոգիին
մթութիւնն է. չը
հասկցուած զգայնա-
կանութիւններու ա-
նըրջային մառախու-
ղը որոնց ետին քա-
նի մը reliefներ չկը
ցցուին, և որոնց վը-
րայ մառախուղը կը
աուչի, կը թանձ-
րանայ, արցունքի
խտացումներ ստա-
նալով... : Իր գրի-
չին ուրիշ մէկ յատկանիչը՝ որ զինքը աւելի կը
մօտեցնէ decadentներուն՝ հոգեկան այն տեսակ մը
անինքնագիտակից վիճակն է, զգայարանքներու

ՀԲ. ՆԱԶԱՐԵԱՆԵԱՆ

Արի, Տարաւ
Ետի. — "Տարաւ ապ Ետի
Աղի-տի- Գեղ. յայտնաւ.
Այս-տի- Ինչ պարզապէս
Չուրջի Գար Ետի... :»

"Տարաւ, Տարաւ ապ Ետի
Աղի-տի- Գեղ. յայտնաւ.
Տար-Տար Գեղ. յայտնաւ.
Տար Ետի Գար-Գար... :»

Ի, Ետի- Գեղ. յայտնաւ
Գեղ. յայտնաւ Գեղ. յայտնաւ
"Այս Ետի- Գեղ. յայտնաւ... :»
- Գար-Գար Գար-Գար, Գեղ. յայտնաւ... :»

Տար-Ետի Գեղ. յայտնաւ
Գեղ. յայտնաւ Գեղ. յայտնաւ
Տար-Գեղ. յայտնաւ Գեղ. յայտնաւ
Գեղ. յայտնաւ Գեղ. յայտնաւ

Յ. Աւան

— Նախածալ Գեղ. յայտնաւ "Արի, Տարաւ"

Ռ. ՍԵՒՍԿԻ ԶԵՌԱԳԻՐ

այն երագամու գիւնդորթիւնը ուր կցկաուր բառեր,
դեռ չաւարտած տողեր, հիւանդագին աղաղակնե-
րու պէս կը խուսափին, կը կրկնուին, կ'արձա-
գանգեն :

Դուն հրաշքն ես, Դուն երա՛զն ես, Դուն սերն ես...
(ԳԻՆՈՎ ՍԷՐ)

«Ու յետոյ մտային տեսակ մը վիճակ որ ամէն
վերացեալ գաղափար առարկայով մը կը տեսնայ
ու հակադարձարար ամէն առարկայի մէջ զգացում
մը կ'ընդնշմարէ : Ծնչանոր հոգիներու խաբկան-
քը տալով, ամենանրբին զգացումները, նիւթին
ձեւը ու կարծրութիւնը կ'ստանան իր գրիչին տակ :
Այսպէս Սէրը վճիտ ազբիւրի մը կերպարանքը
կ'ստանայ իր աչքին :

Օ՛հ, կ'ուզէի յաւէտ մալ ակիդ քով՝
նիհար ճակատը կըթնել քու քարիւղ,
Թաղուի ջուրիւ երջանկութեան պատանքով...
(ՍԻՐՈՅ ԱՂԲԻՒՐ)

«Մինչդեռ ուրիշ տեղ մը անշունչ իրե՛րն են
որ կ'ողբուորին ու կ'երագեն՝

Մութ սենեակիդ-առարկաները բոլոր
Կ'իտէանան, կը գինուրան, կը հեւան...
(ԴԱՍԻԱՆԱ)

«Յայտնի կ'երեւայ սակայն որ Սեւակ չի հե-
տելիր գաղափարապաշտներու այն մեծ կարաւա-
նին, որ կ'երթայ՝ նայուածքը դէպ ի երկինք սե-
ւեռած, դէպ ի իտէային ու երազին մանիշակագոյն
հորիզոնները... Անոր աչքերը հողին յառած են,
միջոտ հողին: Իր քերթուածները ընդհանրապէս
Կեանքին ու Նիւթին փարած բանաստեղծութիւն-
ներ են, ու պատկերները գրեթէ բոլորն ալ, ա-
ռօրեայ մեր terre à terre կեանքէն փրցուած հատ-
ուածներ, տեսակ մը իրապաշտ պրիսմակներ՝ ուր-
կէ միայն իտէային վարդագոյն ճառագայթները
չէ՛ որ կ'անցնին:

«Յոռետե՛ս: — Ո՛ր րոյտրովին, քանի որ իրմէ
ունինք Կարապետու և Լեւնանի պէս այնքան եր-
ջանիկ վերացումներով քերթուածներ: Բայց ընդ-
հանրապէս իր գրիչէն արտամութիւն կը կաթէ-
վրձինք թիրտ հարուածներ ունի, որոնց տակ նի-
հար արցունք մը կը դողայ: Իր հոգին վայրի հը-
րապոյր մը ունի, և իր անտաշ անզօր տողերուն
խորը լերան ծաղիկի մը մենամուտ արտամութիւնը
կայ:

Պատիս վրայ անխօսուկ, մունչ,
Գամ մը մէջքիդ- կը մտածես,
Կը տօգուենիս, կուլաս կարծես,
Էտըվայսի ո՛վ վտիտ փունջ:
(ԷՏԸՎԱՅՍ)

Ռ. Սեւակ սկիզբները «ուսամերկ» ոտանա-
ւորներու տակ երևցաւ. այն ատեն զայն թակու-
թեան փոթորիկ մըն է պայթեցաւ: Ո՛վ իրաւունք
ունի սակայն քննադատելու նիւթը՝ երբ անիկա
կեանքէն կը ցոլանայ, միւս բանաստեղծական բո-
լոր սեռերուն պէս: Սեւակի բանաստեղծութիւնը,
ինչպէս ըսած եմ այդ ուսումնասիրութեանս մէջ,
հոգեկան զգայնութիւններու ու բարբարիկ մտա-
ծումներու խառնարան մըն է:

Վայրե երգի կմախք մըն է իմ հոգես:
Ու իր բոլոր «ուսամերկ» քերթուածները,
ինչպէս կը սիրեն անուանել, Գիւն՛ով Սէրը, Արգա-
աւարուներ, Չղջուներ, Պոռնիկը և ուրիշներ, կը
կրեն իրականութեան դրոշմը. բնութիւնը կը բա-
բախէ անոնց մէջ. կարելի՞ է ուրեմն քննադատել
բնութիւնը:

Իր սիրային երգերը տխուր են յաճախ և քիչ
անգամ զուարթութեան շողերով կ'իտէանան.
Ես կը սիրեմ իմ արտմութիւնս դիւթական,
իմ արտմութիւնս աստուածներո՛ւ ցաւին պէս,
Գո՛յթ, սրտիս մէջ Ի՛նչ խաւարներ, վիշտեր կան,
Չոր նայուածքովդ կ'ոսկեղօծես ու կ'օրհնես.
Ես կը սիրեմ իմ արտմութիւնս դիւթական...
(ՄԻՐՈՅ ՌԻ ՄԱՀՈՒԱՆ ԵՐԳԸ)
Կը տեսնե՞ս սա վիհին վրայ Սէր-ակը.
Հազարներ կուլ է տուեր այդ սե՛ւ ակը.
Իր ջուրէն օր մը խենթեցաւ Սեի՛կը.
(ՍԷՐԸ)

Ու իր այդ տխրութիւնը կը թանձրանայ յա-
ճախ, կը սենայ, կը խորունկնայ յուսանատ գի-
շերի մը պէս:

«Չանգակներ, զանգակներ» վերնագիրով քեր-
թուածին մէջ կ'ըսէ:

Առդ, ո՛ւր էք չքնաղ խոստումներ իրաչին.
Եղբայրութեան զո՛ւր բարբառներ, ո՛ւր էք.
Կրակ կը փսխէ հողն ամենուրեք...
Գետերն արեւնով, դիակով կ'ուռչին...:

... Լո՛ւռ էք, զանգակներ. Աստուածն է մեռեր:
Գո՛յթ տուէք վաղուան. իր հասկը մեռաւ...
Գո՛յթ տուէք Հայուն. զի ազգը մեռաւ:
Չանգակներ, Ծերո՛ւկ, բարի՛ զանգակներ...:

Ինչպէ՛ս կ'ուզէի ձերին պարանին
Կախուել ու ցնցել երկաթ բազուկով.
Անոնք որ ինկան բիւրով, քովէ քով,
Ձեր ղողանչին հետ՝ լալու պէտք ունին...:

Հոգիս հազար խուլ զանգակներով,
Գոռացէ՛ք, զանգե՛ր, ու կատաղօրէ՛ն
Գահավիթեցէ՛ք ձեր երկաթ թառէն,
Ուրկէ միայն լա՛լ գետցաք դարերով...:
Օ՛ր, ղողանջեցէ՛ք. Աստուածն է մեռե՛ր...:

Խաչը վերջապէս իր «չքնաղ» խոստումը կա-
տարել կը թուի, բայց դո՛ւն չի պիտի տեսնես,
խեղճ Չիլիկիբեան:

Ուսանողի նամակի մը մէջ, 1909 Մայիսին,
Հօղանէն, Կիլիկեան արհաւիրքին տպաւորութիւնը
կը նկարագրէր: Միտքէն կրնա՛ր անցնել թէ օր մը
ինքն ալ խուժանային փոթորիկի մը պիտի բռն-
ուի: Ի՛նքն ալ ենթակայ պիտի ըլլայ մահերու
ամենէն սարսափելիին:

Բազմաթիւ քերթուածներ գրեց անկէ վերջը,
ազգային շունչով, ազգային ոգիով: Եւ իր Կար-
միր Գիրքը, իր դիւցազներգակ քերթուածներու
մէկ մասին ամփոփումն է: Չիլիկիբեան չէր հաւ-
նար այդ գիրքին. բայց, արուեստը մէկգի զնե-
լով, որուն մտահոգութիւնը վերջերը սկսաւ մա-
նաւանդ ունենալ, Կարմիր Գիրքը յիշատակելի
հատոր մըն է:

Եղբօրը ուղղած թաղծագին ոտանաւորին մէջ
կը գրէ.

Կոխտուած, մամռոտ հողակոյտիդ տակ,
Լուին՝ հանգչէ՛ դուն, փոքրիկ նահատակ,
Արեւնո՛տ, ահե՛ղ, հանգչէ՛ մինչեւ որ
Իրենց սուգին մէջ հայրենախտաւոր՝
Գու ոսկորտի՛ ջրը դողան համօրէն
Օ՛ր մ'ազատութեան կարմիր շեփօրէն...
(ՓՈՒՐԻԿ ՀԵՐՈՍԸ)

Իր բանաստեղծական արուեստին յատկանշա-
կան մէկ ձեւն էր հինգտողականերու մոլութիւնը:

Ու դո՛ւն, ո՛վ դժբաղդ երկիր հայրենի,
Որ արեւնի տա՛ք շամանդազի մէջ,
Ձո՛հ՝ գազաններու խաղին վայրենի,
Ու համայնասպա՛ռ բոցերու անջէջ,
Կը մըխա՛ս, դժբա՛ղդ երկիր հայրենի...:
Ո՛վ իմ հայրենի՛ ջրս...: Ու դո՛ւք, հեռաւոր,
Եփրատ ու Արաքս ու վանայ ծովակ,
Ո՛ւր են կաթապները սիրախտաւոր
Որ իրենց երա՛կ թեւերով ձերմակ
ձեղքէին կարմիր ձեր կո՛ւրծքն անտաւոր:

Ու անա՛ կը պատասխանէ Հայաստանի ոգին.
«Հո՛ւ, մենք ենք, մենք ենք, եղբայրներ, քայրեր...
Մենք ենք, լափիլղուած բոցերէ՛ անջէջ...
Մերկ սուսերներով հալածուած կայրեր...»

Մենք ենք, կը վազենք Մութին, Մահուան մէջ,
Հո՛ւ, մենք ենք, մե՛րկ ենք, եղբայրներ, թոյրեր...

«Մենք ենք, դիւահար ծնունդ արիւնի,
Հին, շքեղ ցեղի գաւակներ յետին.
Բողոկ երախայ, դողդոջ ծերունի,
Մենք ենք ս՛ղ գանկերն որ կ'իյնան գետին...
Մենք ենք, դիւահար ծնունդ արիւնի...»

«Կը քալե՛մ... Բալէ՛, յիմար տարագիր,
Ժպիտ մը շուրթիդ՝ կարապին համար,
Ներքնապէս լալով՝ միտքդ դէ՛պ երկիր,
Շեղջած մահերու վրայէն անհամար,
Բալէ, դուն քալէ, յիմա՛ր տարագիր:

«Բնարի գառամած Թելի մը փարած,
Թալանէ, բոցէ հեռո՛ւ, ա՛հ, հեռո՛ւ,
Բալէ դուն, թերթո՛ղ հայրենահալած.
Հո՛ւր, արի՛ւն երգէ ազատ լեռներու,
Բնարի գառամած Թելի մը փարած...»

Կիրիկեան արիւնով ներկուած այս բոլոր տո-
ղերը յաւիտենական տողերն են մեր պատմութեան,
ամէն դարու, ամէ՛ն շրջանի մէջ:

Ձ.

Այս կցկտուր ու շնչատ նօթերը կը հաւաքեմ
մեծ յուզումով, Ռ. Սեւակի զրական դէմքը ուր-
ուազմելու համար:

Տեսաք, այնքա՛ն կեանք կար անոր մէջ, և
այնքան տաղանդ: Դեռ երիտասարդ՝ արդէն իր
աստղը կը փայլէր հայ հորիզոնին վրայ:

Ի՛նչ գուրգուրանքով ցոյց կու տար իր ան-
տիպ երկերը. Բառար, Սիրոյ Դիրքը, Վերջին Հայե-
րը, Բժիշկին Դիրքին Փրցուած Էջերը:

Այդ գործերէն, իբրև նմոյշ, մէկ քանին կ'ար-
տասպենք այս թիւին մէջ, աւելի՛ բռնկցնելու
համար այն գեղեցիկ զգացումը, որ Հայերուս մէջ
կը վառի արդէն, և պիտի վառի, նոյն իսկ եթէ
աշխարհիս վրայ վերջին բարբարոսին դէմը զբա-
նուինք:

ՄԵՐՈՒԺԱՆ ՊՕՐՍՍՄԵՍՆ

Ք Ա Ղ Ո Ւ Ա Շ Ն Ե Ր

Ռ. ՍԵՒԱԿԻ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ ԳՈՐԾԷՆ

Ա Հ Ա Ջ Ա Ն Գ Ե Ր Ը

Արիւնի գիծեր, պատկերներ, յուեր . . . :
Նորէն այս գիշեր, — սանջանքի գիշեր, —
Հիւանդ հոգիիս պատերուն մէջէն
Ղօղանջի խաւար երգեր կը հնչեն:

Ահագանգերն են, ու իրենց վայրի
Ու անեղ ու մութ լալիւնն արոյրի
Որ եղե՛նուորէն, մահագո՛ւծօրէն,
Տենդոս գանկիս սակ կը գոռան նորէն:

Ղօղանջը . . . : Ողբի, աղեխարս լալու,
Ճիշի, անե՛ծփի — վայրագ ալիւ —
Ու հառաչներու մէջէն խելայել
Սարսափի անհո՛ւն ղօղանջն է անեղ:

Դիւաճաճկ կառմիր, կարմիր դաճե՛րէն,
Դու՛ք չե՛ք իմանար դաւանանօրէն
Սեզմով յափրացած շան վոհմակներու
Վերջալոյսին դեմ ոռնումն ահարկու . . . :

Ու չե՛ք սեսներ, ա՛խ, հեռուէ հեռու
Հրդեհով կարմիր հորիզոններու
Վրայ սիրաբա՛ր, ու ասուածաբա՛ր
Իշխող գմբէրները մահաբարբառ:

Կարմիր կը սեսենն աչքերս նորէն . . . :
Վերջին հառաչներ կուրծքերու խորէն.
Մեռե՛լ, հոգեւա՛ր՛ք, կոյս կոյս, եով եովի
Կոկոացող սել խու՛մբեր ազուալի . . . :

Ահագանգերն են, կ'ունկնդրեմ սրտու.
Ահագանգե՛րը, անբա՛ւ, անպատո՛ւմ,
Որ հիւանդ հոգւոյս պատերուն մէջէն
Նորէն այս գիշեր կ'ուռին, կը հնչեն . . . :

ՎՐԷԺԻՆ ՍԵՐՄՆԱՅԱՆԸ

Բե՛գ, ցատուի՛ վայրագ հեղեղ գահավեժ,
Արդարութեան փայփայելի մո՛ւր հրբեշ,
Խաւարներու անե՛ղ ծրնունդրդ, վրե՛ժ,
Ողջո՛յն. սաղե՛րքս քեզի . . . :

Մոխրին կուտամ արթս վերքերն ախտագին...:
Ամենո՛ւն վերքն, անսահմա՛ն վերք ազգին,
Արդարութեան ծարա՛ւր, մահն հաւաստին,
Երգեն սաղե՛րքս քեզի . . . :

Սանձերնին լա՛յն երիվարներ ասպազէն,
Ալիք ալիք բոքվելով սեզ բաւն ուսէն,
Թող հայրենի աշխարհիս կուրծքն ախօսե՛ն,
Սուրան սաղե՛րքս քեզի . . . :

Ու ես կուգամ, — մո՛ւր շանքերու սերմնացան —
Այդ ախօսէն, ուր արիւններ լնացան,
Գիշերներով, չար հովերով, ցիրուցան,
Յանեղ սաղե՛րքս քեզի . . . :

Բաբե՛. երէ այս իմ բազուկս կարեվէր
Չը սորվեցաւ զարնել . . . : Գոնէ անվեհե՛ր
Յանքես, մահու առաքեալներ, հսկաներ
Կը ձնին սաղե՛րքս քեզի . . . :

ՎԵՐՋԻՆ ՀԱՅԵՐԸ

(Հ Ա Տ Ո Ւ Ս Ծ Ն Ե Ր)

«Եարինան, հա՛յ, հո՛յ, հա՛յ, Ասուած չիկայ,
«Եարինան, հա՛յ, հե՛յ, Հայութիւն չիկայ.
«Հեռուի եարերուն արսիկը խօսի . . . :»
— Շրջանակ կազմած բոլորն ուս ուսի՛,
Հա՛յ, հե՛յ, սրտ արսի կը պարեն, կ'երգեն,
Մեռունի՛, սղա՛յ, հա՛յ, հե՛յ, իրենք են,
Պանդո՛ւխս հայերը . . . :

Ո՛չ մարդ, ո՛չ բանուր, հասարակ գրա՛ւս,
Կը հօնէն մարմինն, ու մուհակնին հասս
Կը ձեծէ օսար երկրին հողը սար:

«Ափ մը հայրենի հող ո՞վ պիտի տար,
«Հայ, հոյ, Հայասան, բու հողդ է հալալ...»
Կ'երգեն պարելով, բայց կ'ուզեին լալ
Թուա՛ն Հայեր . . . :

Հարս ունինք, մեզի հարսները չիկայ . . . :
Սուգ ունինք, մեզի սգաւոր չիկայ . . . :
Ո՞ր մեղքին համար, ո՞վ է անիծեր
Հինգ հազար տարուան այս խեղճ ազգը ծեր . . . :
Չո՞րս միլիոնին մե՛կ ապաստան չիկայ,
«Նարինան, հայ կայ՝ Հայութիւն չիկայ . . . :»
Կ'երգեն Հայեր . . . :

Թագն առին, դագաղ մը տուին հայուն .
Մեր փառքն անցաւոր, մեր Մահն է կայուն . . . :
Արեւիկ մեծ, որու բանակն ահագին
Տեգով կը ծածկէր փառքն արեգին՝
Ոճակոյս կորած գերեզմանեղ դուն
Գլո՛ւխդ վերցնէիր, տեսնէ՛ր անտուն,
Անտէ՛ր հայեր . . . :

Տեսա՞ր դուն մեռած գիւղերն անխռով,
Հիւղերը փլած՝ կարմիր պատերով,
Հողմաղացներ լո՛ւռ քելերով կոտրած,
Ծերուկ դիակներ սարին վրայ կորած,
Մասուններին աւեր, զրկուած խունկի . . . :
Ա՛խ, հո՛ն է, հո՛ն, մեր հայրենիքն, հոնկի՛
Կուգան Հայեր . . . :

Օտա՛ր, տեսա՞ր դուն աղբիւրները գո՛վ,
Գեղջուկ այգիները գա՛ղջ ողկոյզով . . . :
Դե՛ռ կը միայն ցած տանիքն հայրենի,
Դեռ կը ծաղկի՞ հոն բուսիք վարդենի .
Դեռ կ'երգէ՞ այդ հի՛ն պլպուլը ցայգին . . . :
Հո՛ն, հո՛ն կ'երգան, կուլան իսրազին
Ախա՛ր Հայեր . . . :

Մի՛ դպիր անոնց հոգւոյն փրկուցո՛ւն .
Անոնք կ'անցնին լո՛ւռ գաղտնիքով լեցո՛ւն,
Անոնք գիտեն բի՛ւր պատմութիւններ մութ
Անո՛նց որ կորան արեան մեջ տղո՛ւս,
Կախաղաններու քաջէ՛ր համօրէն . . . :
— Հազար մահով ծանր՝ Կենդանի-Մահն են
Ապրող Հայեր . . . :

Ո՛չ, ո՛չ : Արշալոյսն իրենց պիտի գայ . . . :
Ու երբէ՛ չի գայ աւօտն ապագայ՝
Պիտի՛ կուտին : Մի՛նչ ե՛րբ . . . : Մի՛նչեւ յաւիտեան :
Ու երբ դեռ երկրի վրայ Ազատութեան
Համար մեռնին ա՛փ մը մարդեր չնչի՛ն,
Անոնք պիտի՛ ըլլան Մարդկութեան վերջին,
Վերջին Հայեր . . . :

[Handwritten signature]

ԲԺԻՇԿԻՆ ԳԻՐՔԷՆ ՓՐՅՈՒԱԾ ԷՋԵՐ

ԱՊՐԻԼԸ ՅԱՂԹԵԼ Է . . .

Ո՛վ մարդ, մտածա՛ծ ես երբեք այն հրաշալի
բանին վրայ որ կեանքն է :

Կ'ըսեն թէ համբոյրներ կան որ վա՛րդ կը ծըլե-
ցնեն : Վարդն ի՛նչ է որ . համբոյրներ կան որ
մա՛րդ կը ծնցնեն :

Ծնողներ, ուսուցէ՛ք ձեր տղաներուն թէ ի-
րենց մէջ Աստուած մը կը քնանայ :

Ու վա՛յ անոր որ մութ անկիւններու մէջ կը
խաթարէ, կ'աղարտէ, կը թունաւորէ Կեանքի
գործիքը : Այդպիսին դժբա՛ղդ հայր մը պիտի ըլ-
լայ, եթէ երբե՛ք հայր ըլլայ . . . :

Ապաժառանգ, պակասաւոր, ցաւազար, մե-
լամաղձոտ, այսահար, ախտազին զաւակներուն
հաշիւը գինեմուլ ու ցոփակեաց հայրերո՛ւն հար-
ցուր . . . :

Այնքան փափուկ է սիրոյ պտուղը :

Խաւարի մէջ բանտուած այդ փոքրիկ մար-
մինը ո՛չ կը տեսնէ, ո՛չ կը լսէ, ո՛չ կը խօսի, ո՛չ
կը շնչէ : Բայց այդ մտի կտորը բոլոր սրտերէ ա-
ւելի զգայուն է :

Այդ ապագայ կեանքը՝ մայրական տխրութենէ
մը իր ամբողջ ճակատագրով կ'աղղուի : Մօրը
սրտին մէ՛ն մի կոչը իր փոքր սրտին մէջ կ'ար-
ձագանգէ : Ան ցա՛ւէ մը, խո՛ցէ մը, ոչինչէ՛ մը
կրնայ մեռնիլ մօր կենդանի արգանդին մէջ . . . :

Բայց պիտի ապրի՛ : Ու անա՛ վճռական ժամը,
տառապանքի ու յոյսի այն փոթորկա՛լի ժամը՝ ուր
զաւկի մը ծնունդը ու մօր մը մահը նժարին երկու
աչքերուն մէջ իրա՛ր կը կշռեն, վարանոտ տատա-
նուններով . . . :

Այրը արդէն հեռացաւ, մեղաւոր անասունի
մը պէս : Սարսափահար կինը միայնակ է այն խո-
շոր Անծանօթին առջև որ իր արիւնէն սնոյց, և
որ վայրկեանէ մը պիտի մեռնէ զինք գօցէ . . . :

Որքան երանելի է սակայն այսօրուան երա-
խան . ան այժմ կրնայ հասկցնել իր լեզուն, կրնայ
արտաքին աշխարհի հետ յարաբերութեան մտնել . . . :

Կը տեսնե՞ս սա Գիտութեան մարդը որ գլուխը
մօր որովայնին վրայ հակած՝ մանուկին սիրտը
կ'ունկնդրէ : Մանուկն անոր ականջին կանխաւ կը
պատմէ իր տարիքը, իր հասակը, իր առողջու-
թիւնը, գլխո՞վ, ձեռքո՞վ թէ ոտքո՞վ աշխարհ
գալու իր որոշումը . . . :

Ու անա՛ ծնաւ :

Բայց որքան սիրուն է այս Անծանօթը որմէ
մայրը կը վախնար . . . :

Մէ՛կ էին, երկուք եղան, ու իրարու կը
ժպտին . . . :

Աստղ մըն էր որ աշխարհ ինկաւ : Սակայն
երկինքէն իջնող այս հրեշտակին համար որքան
դառնութիւններ ունի երկիրը : Հացի փշուր մը
բաւական է զայն խեղդելու : Պիտի կրնայ ապրիլ,
թէ միայն հի՛ւր է . . . :

Հարսանիքի, կեղծ-մաշկի, կապոյտ-հագի, շառառենդի, ուղեղատապի զոհերուն հաշիւը քաւոր մայրերուն հարցուր...:

Եթէ ուժեղ է, պիտի յաղթէ՛ ու պիտի ապրի:

Բոլոր ախտերուն ու մահերուն մէջէն այդ կենտունակ մսակոյտը իր ճամբան պիտի բանայ: Այդ դողդոջուն էակը՝ որ բզէ՛ց մը բաւական էր մեռցնելու՝ բոլոր դժուարութիւններուն պիտի յաղթէ, պիտի ուռճանայ, պիտի մեծնայ, թագաւոր պիտի ըլլայ...:

Ու ո՛չ թէ աշխարհագրական կէտի մը թագաւորը, այլ աշխարհի՛ն թագաւորը, ամբողջ կենդանական ցեղերուն, շնչաւոր ու անշունչ էակներու թագաւորը:

Երէկուան գառնուկը այսօր առիւծնե՛րը պիտի դողացնէ, ու վանդակներու մէջ պիտի բանտէ զանոնք իր զբօսանքին համար:

Լեռներուն պիտի հրամայէ որ խոնարհի՛ն. եթէ ո՛չ՝ անոնց փորոտիքին մէջէն պիտի անցնէ իր երկաթէ ճամբան:

Երկնքին պիտի հրամայէ որ լռէ՛. եթէ ո՛չ՝ շանթարգելով մը պիտի վիժեցնէ անհնազանդ տարրերուն կատաղութիւնը. թնդանօթով մը պիտի փարատէ ամպի ծոցին մէջէն սպառնացող կարկուտը...:

Երկրին արգանդէն խաւարին ոգիները դ՛ուրս պիտի կանչէ. անկերպարան մետաղներուն պիտի հրամայէ որ ծռին, ձեւ առնեն, ու աշխատին իրեն համար...:

Արարչութեան կարգն ու սարքը պիտի փոխէ: Բնութիւնը զայն հո՛ղին դատապարտած էր, ան ծովերո՛ւն ու օդերո՛ւն պիտի իշխէ:

Ովկէաններուն մէջտեղը թաւալող անդրջրհեղեղեան լեռնանման վիշա՛պը պիտի հալածէ: Ամպերէն վեր ճախրող արծի՛ւր պիտի սարսափեցնէ իր սրբնթաց սաւառնակին վրայ թառած...:

Ահաւասիկ թագաւորը, տիեզերքին թագաւորը...:

Բայց որքա՛ն տկար, ո՛րքան խղճալի է ան...:

Այն որ երէկ օդերուն մէջ կ'արշաւէր, այսօր սողունի մը պէս անկողին գամու՛ւն է. խղղուկ-խղղուկ կը հաղայ...: Աներեւոյթ թշնամիներ իր կոկորդը լեցուցեր, իր շունչը կղպեր են...:

Թագաւորը պիտի մեռնի՛, ու չի՛ հասկնար թէ ո՞վ է զայն մեռցնողը...:

Սերունդէ սերունդ վայրի գազանները կոտորեց. թունաւոր դեռուները անհետացուց իր բընակութենէն. մարդասպաններու համար օրէնքներ չինեց, ու չուաններու ծայրէն կախեց անհնազանդները...: Ո՞վ է ուրեմն թշնամին. ուրկէ՛ մտաւ...:

Բայց կը տեսնե՞ս դուն նորէն սա Գիտութեան մարդը որ հիւանդին վրայ փափկութեամբ կը ծռի, աննշա՛ն սրսկում մը կ'ընէ սրունքին մէջ, վայրկենաբար միխոնաւոր մանրէները կոկորդին մէջ կը մեռնին. ու կեցցէ՛ թագաւորը...:

Ան մենչեւ այժմ միայն տեսանելի թշնամիներուն զէմ պայքար մղեր էր. հիմա նոր Խաչա-

կրութիւն մը կը սկսի անստանելիներուն դէմ...:

Որո՞նք են այդ Խաչակրութեան զօրապետներն ու իշխանները:

Անոնք ոսկեճամուկ զարդեր չունին: Սուսերի տեղ սուր դանակ մը, ատրճանակի տեղ մանրադիտակ մը կայ ձեռքերնին:

Մոլիէրին հեգնած բժիշկները որ դեռ երէկ արքաներուն աղիքները լուալով միայն կ'ապրէին, այսօր ամբողջ երկրագունդի վրայ ձեռք ձեռքի տուեր են. համամարդկային կեանքին պաշտօնաները, վերջնական Յաղթութեան յուսատուները եղեր են:

Կը տեսնե՞ս սա ծերունին որ կատղած չունին երախէն ումպ մը լորձունք կը հաւաքէ՝ քննելու համար:

Կը տեսնե՞ս սա երիտասարդը որ չա՛ր աշխարհներու մէջ կը մեռնի՝ հնդախտին գաղտնիքը յափըշտակելու համար:

Կը տեսնե՞ս սա նոր Բրոմէթէոսը որ խաւարին ծոցէն ռասիւնը գողնալով՝ իր ձեռքերը կ'այրէ այդ մոգական հուրէն:

Կը տեսնե՞ս սա հայ գիտունն ալ որ Ռէժիսթ-կէնեան ճառագայթներուն գիտակից զօնը կ'ըլլայ Նոր-Աշխարհին մէջ:

Բայց դեռ ի՛նչ անանուն բժիշկներ կան որ ուրիշներո՛ւ կեանքին համար կը մեռնին, անգիտացուած...:

Արդի՛ւնքը...:

Մուցա՛ր ուրեմն այն օրերը ուր ամբողջ ժողովուրդ մը իր արքաներով ու ասպետներով՝ վէրքերու մէջ կը փախէր: Այն քսան հազար բորտոնոցներէն որոնք Եւրոպայի մակերեսը կը ծածկէին՝ այսօր հա՛տ մը իսկ չէ մնացեր...:

Ժանտախտը, Ծաղկախտը, Հնդախտը՝ դժոխքէն փախած այդ երեք Աստուածները որոնք մէկ օրուան մէջ անթիւ բանակ մը սրէ կ'անցընեն՝ ա՛լ չեն զօրեր ոտք կոխելու այս անծայրածիր Եւրոպան զոր բժիշկներ կը պաշարեն:

Անոնք պահակներու պէս կը հսկեն քաղաքակրթութեան սահմանագլխին վրայ: Ու որպէս զի ժողովուրդներ կարենան հանգի՛ստ քնանալ՝ իրենք անքո՛ւն կը սպասեն խրամատին վրայ, նենգ թըշնամիին դէմ ճակատ ճակատի...:

Այս անհաւասար կռուին մէջ՝ որ անգէ՛ն մարդը կատղած Աստուածներուն դէմ կը մղէ, յաղթութիւնը մերը պիտի ըլլայ...:

Առջի օր Ծաղկախտն ու կեղծմաշկը անձնատուր եղան: Երէկ կատաղութիւնը խելօքցաւ: Այսօր ժանտախտն ու Ֆրանկախտը յաղթուելու վրայ են: Վաղը Թոքախտին է կարգը...:

Թիշէ՛՛ Սպարթացի մօր խօսքը. «Վահանո՛վդ կամ վահանի՛դ վրայ:» Պիտի յաղթես կամ պիտի յաղթուիս. ուրիշ ճար չիկայ...:

Բժիշկներ, սորվեցուցէք ձեր հիւանդներուն որ քաջ ըլլան, ապրիլը յաղթել է: Յուսահատներուն համար այս կեանքին մէջ տեղ չկայ...:

Վա՛յ հոգեւոր ու մարմնաւոր տկարներուն, վա՛յ երկչոտներուն, վա՛յ յուռեաններուն, վա՛յ

Ն Ա Ն Ա Տ Ա Կ Ն Ե Ր Ո Ւ Ն

Թերահաւատներուն: Վատերուն համար այս աշխարհին մէջ տեղ չիկայ...:

Յոգնած ես. տո՛ւր ինձի քու ձեռքդ: Որովհետեւ եթէ կեանքի պայտառը տիեզերական օրէնք է, իրերօգնութիւնն ալ կենդանական բնա՛ղդ է:

Մենք երգելով երթանք Վաղուան:

«Մահուան» չե՛մ ըսեր. որովհետեւ հիւանդութենէ մը մեռնիլը այնքա՛ն անբնական ու անիրաւ է որքան արկածէ մը մեռնիլը...:

Բոլոր երկիրներու ախտաւորներ, իրա՛րու միացէ՛ք, ձեռք ձեռքի տուէ՛ք, կազմակերպուեցէ՛ք մե՛ծ յաղթութեան, կեանքի՛ն յաղթութեան համար...:

Յառա՛ջ. ապրիլը յաղթե՛լ է...:

Տօք. Ռ. ԶԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

ԻՐԵՆՔ ՄԵՌԱՆ, ԲԱՅՑ ՄՏԱԾՈՒՄՆԻՆ ԿՄՊՐԻ

... Կարող ենք մեր հոգին փակել շատ բանի առջեւ, բայց ո՛չ երբեք Գեղեցկութեան լոյսին դէմ:

Գեղեցկութեան կրօնքը ո՛չ մեղաւոր ունի եւ ո՛չ ալ դժողք:

Ռ. ԶԱՐԳԱՐԵԱՆ

Գրականութեան սէրը մէկն է այն դիւրաբեկ այլ ազնիւ լարերէն՝ որոնք զմեզ կեանքի ունայնութեան հետ կը լծորդեն:

Արտատր յարմ

Մէկ ՐՈՊԷ

Վախցէք աչքերէ,
Աչքերէն սեւուկ,
Տարուեցէք անկէ
Թէ չէք տարուած դուք:

Անոնք տանին թող
Ձեզ շուտ դարն ի վար,
Սիրտերնուդ մէջ դող,
Ձեր շուրջը խաւար:

Եթէ մէկ րոպէ
Կեանքն զգացիք լաւ,
Րոպէ մը գոնէ,
Կը բաւէ իրաւ:

(Անտիպ)

Կրտսէր

Մեծ ողջոյն մը, գուրգուրանք մը, կաթոգին համայր մը տիեզերական ամպրոպներէն ու փոթորիկէն հրաշքով փրկուած իմ սիրական ազգիս մնացորդներուն, օրհնութիւնն անոր քանդուած օճախներուն և դափնիներ՝ անոր խլիակներուն: Բոլորանուէր հոգեբուխ անձնազոհութեան ուխտով կը մտնեմ ազատութեան բազինէդ ներս, ելեք տրացած՝ յոյսերու և հաւատքներու հոսանքէն:

Ասկէ վեց տարիներ առաջ աշունի հողին յանձնեցի սիրական քոյր մը: Երբ գարնան առաւօտով մը այցելութեան գացի, Բրինձլիբօի բարձունքը, պարտէզներէ շրջապատուած իր բնակարանին, լացի և տառապելով տեսայ որ բնութիւնը սուգը չի ճանչնար իր զաւակներուն, իր ամենայնտին ծաղիկին վրայ գուրգուրացող դեռատի աղջկան մը մահէն վերջ, նորէն լիւակները և վարդերը համարձակեր էին մազցիլ անոր թափուր սենեակին պատուհաններէն վեր, երբ արդէն իրենցմով հըրձուող սիրտը և աչքերը շատոնց խոռոչացեր էին, և այդ օրը ատելութեան երգը շրթունքներուս վրայ, մեկնեցայ բնութեան գիրկէն:

Այսօր սակայն ընդհանուր սուգէն վերջ երբ բերաւոր Հայեր մեռան, բայց ո՛չ քրօջս պէս փափուկ անկողինի մէջ, շրջապատուած՝ սիրելիներէ, այլ արհաւիրքին և կրակին մէջ տոչորուելով դիակնացած, իմ սիրական եղբայրներս ու քոյրերս, որոնց իւրաքանչիւրին համար ասղնտուք ու ցաւ կրեցի սիրտիս խորէն, այսօր կ'օրհնեմ սակայն արեւը որ ծագեցաւ, որովհետեւ ազատութեան և կեանքի հորիզոնը բացաւ մնացած Հայութեան: Որբացած մանկութիւն մը հուրէն ու սուրէն հրաշքով փրկուած, որ իր աչքերուն մէջ կը կրէ ապրած տառապանքին արհաւիրքը, որբութիւն մը, խելակորոյս և ընկճուած, պատանեկութիւն մը կ'ըսէ՝ քանի մը հարիւր տարիներու փորձառութեան տակ, վաղը երազները պիտի իրականացնէ նահատակուող Հայուն: Ծագէ՛ ուրեմն արեւ, ծղէ ու փթթէ՛ վերապրող Հայութեան վրայ, որպէս զի ան դարէ դար ու սերունդէ սերունդ հաստատէ ախարհի չորս ծայրերուն թէ Հայը ո՛րքան իրաւունք ունէր իր փայլուն անունը պահելու ազգերու թիւին մէջ:

Այնպիսի ովկիանոսին մէջ, հրդեհի բռնուած շոգենաւէն հազիւ ազատած անհատներ ենք այսօր. Հայութեան ընդհանուր անդամներ՝ տակաւին երէկ կորանցուցած կը կարծէինք, մէկը իր թեւը, միւսը իր լոյսը. ուրիշ մը իր թիկունքը. անդամալուծուած և արիւնով կուրցած մեր աչքերը չէինք կարծեր որ պիտի բացուին հրաշքով մը և կուլային ձեզի, դժբաղդ Վարուժաններ, Սիւրբաներ. մեր սրտակից խաժակներն ու Ձիլինկիրեանները կ'ողբայինք ու դեռ կ'ողբանք անգամ մըն ալ, ու մեր ազգային ազատութեանը զօրաւոր ազդակ մը կ'ըլլայ որպէս զի մեր այլեւս արցունքէն այրիացած աչքերէն յետին արիւնի կաթիլ մըն

Սիամանթօն է որ կը դիւցազներգէ . . . Անոր վժացող արիւնը, անոր ըմբոստ Հոգին է որ
առհաւորէն կ'եռայ, կը փրփրի նաև կրտսեր եղբօրը մէջ: Սիամանթօի ուրուականը կար-
ծես կ'անցնի, տեսիլքի մը պէս, այս դարհուրանքի մըրկավազ փոթորիկներուն մէջէն, ուր
գեշերունան դէմ ծառայած, արիւնաներկ արշալոյսի առաջին լոյսին կ'ազասէ, նոր կեան-
քին երջանկութիւնը սաղմոսերդերու համար: «ՇԱՆԹ»

ԶԱՐՀՈՒՐԱՆՔԻ ՓՈԹՈՐԻԿՆԵՐ

ԱՐԻՒՆԱՆԵՐԿ ԱՐՇԱԼՈՅՍ

Ո՛վ դուք՝ անծանօթ բարեկամներս ու գաղափարի ջահակիրներ,
Դուք զաւակներդ անպարտելի՝ Արեւմտեան աշխարհի . . .
Դուք յաւերժական եղբայրներ, շտեմարան անսպառ գութի ու անչափելի վրէժի . . .
Դուք հսկաներ, դուք արդարացան մշակներ, դուք անխոցելի զինւորներ,
Դուք ահեղաբիւր հերոսներ, Գարուններու աւետաբեր հրեշտակներ,
Աշխարհի չորս ծագերէն՝ պողպատեայ կամքով ու անրնկճելի յոյսով սուրացող,
Դուք արդարախօս պատգամաբերներ, եւ դուք քաղցրալեզու բերաններ,
Եկէք այսօր որ տեսնեմ ձեզ վերջապէս, սա աչքերովս արիւնաքամ,
Եկէք այլեւս բանալու աղամանդեայ ծորակները Ազատութեան աղբիւրներուն,
Ու պեղելու դամբանները Ոճիրներու՝ եւ կանգնելու Պալատները Ոսկեղէն Արդարութեան,
Բարձրացէ՛ք վեր հաստատաբայ, սա՛ դաւադիր ու ոճրապարտ Քաղաքին . . .
Արիւնախում պողոտաներու երկայնքէն . . . :

Ես զիտեմ որ դուք ալ յոգնած էք ու պարտասած,
Անկարելի մարտնչումներու զարհուրանքէն.
Ես զիտեմ որ ձեր ալ հաւատարիմ ոտքերուն տակ անբուժելի վէրքեր կան . . .
Ու ձեր արդարակշիռ ձեռքերուն մէջ մխուած զնդակներ . . .
Ես զիտեմ որ ձեր ալ ականջները մեր զարհուրելի ողբերէն խլացան
Ու մաշեցան ձեր ակօսանքը ձեր բերնին մէջ՝ կրճտալէն . . .
Ես զիտեմ որ ձեր ալ երգերը ձեր կոկորդներուն մէջ,
Ինչպէս իմ համբոյրս՝ իմ շրթունքներուս վրայ՝
Ու ձեր աղերսները իմինիս հետ՝ մեռան,
Անագորոյն թշնամիին քրքիչներուն տարափին տակ . . .
Ու ձեր ժպիտը ձեր լուսավառ այտերուն վրայ քարացաւ
Ինչպէս իմ զինովութիւնս թունաւոր բաժակներուն խորը . . .
Ահաւասիկ իմ միտքս որ ձերն էր՝ խաւարէ խաւար աքսորեցին.
Ու մահացաւ վրէժս, անողորմ ու անկարելի հարուածներէն . . .
Ահաւասիկ իմ բիւրս իմ գրիչովս փորեցին,
Ու ձեր գրքերուն բոցէն դեռ իմ ուղեղս կ'այրի . . .
Ու խաչս անգոր՝ մահացու դաշոյն թշնամիին ձեռքին մէջ՝
Տեսէ՛ք, սրտիս վրայ, իր անհամար վէրքերը կը հաշուէ . . . :

Օ՛հ եկէ՛ք, եկէ՛ք որ վերջապէս ձեզ սրտիս վրայ հանգչեցունեմ
Եւ ձեր ճակատները ճանչնան համբոյրները օրհնութեան
Ու դողդոջուն ձեռքերս ձեր անկաշառ ձեռքերուն մէջ՝
Թոյլ տուէք որ մեր երախտիքի աղբիւրներուն ջրվէժին տանիմ ձեզ,
Եւ ձեր ականջները վերջին անգամ մ'ալ երգերուն երգէն սգաւորուին,
Զոր այսօր մենք բոլորս՝ ձեր փառքին համար պիտի երգենք,
Հայրենիքիս արմատախիլ անտառներուն ու կիսակործան տաճարներուն մէջ ծնկաչոգ . . .
Աճապարեցէք որ կարենամ այլեւս համբուրել ձեր սուրերը արդարաբաշխ,
Սա պապակած ու ծարաւի շրթունքներովս,
Որ՞ արդարութեան ու վրէժի բուրումներուն կարօտէն կ'այրի . . .
Ու կիսակործան տնակիս հիմերը թող հռչեն . . .
Տարիներէ ի վեր սպասուած, ձեր քայերէն արդարահնչիւն . . .
Եկէք բանալու լուսամուտիս փեղկերը այլեւս անգիշեր Արեւին . . .
Ահաւասիկ բուխերիկս այսօր իր երջանկութիւնը կը մխայ,
Ու արքաղազ կիսամեռ, պարտէզիս փլատակուած պատին վրայ թառած,
Արշալոյսներու զարթնումը կ'երգէ, անհնարին յուզումով . . . :

ՀԱՅ ՀՈՐԻԶՈՆԵՆ

«Մանուշի ընկերակցութեան պէտքը. — Մե՛կ կուսակցութիւն՝ Հայոթիւնը. — Տօթ. Վ. Թորգոմեանի «Արպով»-էն. — «Շանթ»-ի առաջին թիւը. — Յ. Աշիխար:

Ազգային շատ մը կարեւոր ձեռնարկներու հետ կարեւոր է նաև Հայ Մամուլի Ընկերակցութեան մը գոյութիւնը: Պէտք է որ մենք ալ մեր Մամուլի Ընկերակցութիւնը ունենանք: Թերթերու միութիւնը անհրաժեշտ է այս տեսակ փափուկ շըրջանի մը մէջ տրանսպարանտ գործելու և գործել տալու համար:

Դիտեցի որ ժողովուրդը շատ աւելի խոհեմութիւն և լրջութիւն ցոյց տուաւ վերջերս քան թերթերը: Մեր Ազգային արժանապատուութեան արատ բերող հրատարակութիւններէ, առաջարկներէ պէտք է բացարձակապէս զգուշանանք: Ամբողջ աշխարհի ուշադրութիւնը կեդրոնացած է այս միջոցիս շարժարուած, հալածուած, տառապած Հայ ժողովուրդին վրայ: Տղայական շարժում մը կրնայ աննպաստ կարծիքներ տալ մեր մասին:

Հայ Մամուլի Ընկերակցութիւնը կարեւոր է, և կը խնդրեմ որ բոլոր թերթերը այս առաջարկը նկատի առնեն. անհրաժեշտութիւն մըն է, Որբախնամներու և ուրիշ ընկերակցութիւններու չափ:

Մամուլը պէտք է գիտնայ թէ ի՞նչ է իր պարտքը, ի՞նչպէս պէտք է պահպանէ իր և ժողովուրդին արժանապատուութիւնը. ի՞նչ ուղղութիւն մշակելու է ելն:

Պէտք է որ մեր բոլոր թերթերը միանան, և յրջօրէն գործեն:

Թերթ քնելու համար եղած տգեղ շարժումներուն ատենը անցած է:

Ժամանակը եկած է որ, ընդհակառակը, սրբազորուի ամէն անհատ: Օրուան պահանջն է սա: Ո՛ւշ մնացած ենք նոյն իսկ:

Մեր մէջ պէտք է այլ ևս դադրի կուսակցութիւն բառը նշանակութիւն ունենալ: Կուսակցութիւնները պէտք է գոյութիւն ունենան միայն խորհրդարանական, կամ, եթէ կարելի է այսպէս ըսել, զուտ մտաւորական շրջանակներու մէջ:

Պէտք է նկատի առնենք որ, ինչպէս քրոնիկիս սկիզբը կ'ըսէի, ամէն ատենէ աւելի հիմա պէտք է համերաշխօրէն գործենք:

Այլևս պէտք է դադրին մեր մէջ փցուն հաշիւները, նախկին ատելութիւնները. ամէն բան ձգելու ենք պատմութիւն ըսուած անդունդին մէջ, և նոր ոգիով, կամքի և միտքի անպայման ուժով, նուիրուելու ենք վերակազմութեան գործին: Ահագին աշխատանք կայ. ամէնքս ալ պէտք է աշխատինք մեր ընդունակութիւններուն, մեր կարողութիւններուն համեմատ. Հայրենիքը մարդո՛ւ պէտք ունի, աշխատողի պէտք ունի:

Պէտք է որ մէ՛կ կուսակցութիւն գոյութիւն ունենայ այլ ևս մեր մէջ: Ամէն Հայ պէտք է անոր զինուորագրուի, մեր բոլոր ճիգերը, մի՛շտ ու ամէն պարագայի մէջ, պէտք է անո՛ր ուղղուին: Մէ՛կ կուսակցութիւն. ՀԱՅՈՒԹԻՒՆԸ:

Մեր նախորդ թիւով հրատարակած Ահարոն-եանի Ե՛ս եւ վերնագիրով սքանչելի գրուածքը, մաս կը կազմէ Տօթ. Թորգոմեանի գեղեցիկ Արպովին, ուր ազգային և գրական ծանօթ դէմքեր արտայայտուած են ինքնատիպ մտածումներով: Ուրախ ենք մեր ընթերցողներուն յայտարարելութէ Տօթ. Թորգոմեան խոստացած է Շանթի յանձնել իր երկու թանկագին Յիշատակարանները, որոնցմէ մէկուն մէջ Երեւանի Հանրապետութիւնը վարողները, իսկ երկրորդին մէջ Թրքահայ ծանօթ դէմքեր իրենց ԱԶԳԱՅԻՆ կարծիքները և գաղափարները ստորագրած են:

Այս առիթով յիշեցնենք մեր ընթերցողներուն թէ Ե՛ս եւ վերնագիրով գրուածքին մէջ «գաղտնի» բառը պէտք է ըլլայ «գաղանի»:

Անսպասելի ընդունելութիւն մը գտաւ «Շանթ»-ի առաջին թիւը: Ամէն կողմէ կը փնտռուէր, բայց կամքէ անկախ պատճառներով շարաթ իրիկուրէն առաջ չի կրցանք հրապարակ հանել զայն: Կիրակի առտու ժամը 10 ին արդէն մէկ օրինակ ՇԱՆԹ չէր մնացած հրապարակին վրայ, հակառակ անոր որ սովորականէն աւելի տպագրած էինք: Մեծ զոհողութիւններով հրապարակ հանած մեր գործին հանդէպ ցոյց տրուած այս անկեղծ վերաբերումը կը մղէ մեզի նոր ճիգեր ընել, ՇԱՆԹը օժտելու ուրիշ առաւելութիւններով, որոնց մասին պիտի խօսինք առաջիկային:

Մեր մասնաւոր շնորհակալութիւնները ԲԻԻ-ԶԱՆԴԻՈՆ, ԺԱՄԱՆԱԿ, ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ, ԽԵՂՕՔԴԱԻԻԹ, ՆՈՐ ԿԵԱՆՔ, ՎԵՐՁԻՆ ԼՈՒՐ, L'AR-GUS, TOUT - PIRA թերթերուն՝ որոնք խիստ գնահատական տողերով «Շանթ»-ի վերհրատարակութիւնը ծանուցած էին արձուօրէն իրենց ընթերցողներուն:

Յ. ԱԼՓԻԱՐ իր ծննդավայրը՝ Իզմիր մեկնեցաւ, դարմանել տալու համար իր խանգարուած առողջութիւնը: Մեր ընթերցողներուն ժպիտի վայրկեան մը տալու համար, — որովհետեւ սգարակները իր Շոգ-Մոզներէն մէկ քանին, նախկին Ալփիարին սրամտութիւնները յիշեցնող, և այժմէական, որոնց ընթերցումը լաւագոյն առիթը պիտի ըլլայ յիշելու խեղճ ազգանդուոր երգիծաէջերը, որոնք Ալփիարի վերջին գիրքին գեղեցիկ մասերը կը կազմէին. և զորս ջնջած էր գրաքննութիւնը քաղաքական պատճառներով:

ԵԱՆԹԱՐԳԵԼ

